

УДК 340.135:346.57

К. А. Мяснянкіна

здобувач

Дніпропетровського національного університету внутрішніх справ

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У межах статті надано загальну характеристику надзвичайних ситуацій як об'єкта правового регулювання. Основними джерелами дослідження були положення Кодексу цивільного захисту України. У ході дослідження було здійснено детальний правовий аналіз структурних елементів визначення поняття надзвичайної ситуації. Також було встановлено, наявність яких складників є необхідною для визнання ситуації надзвичайною.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, об'єкт, цивільний захист, правове регулювання, право.

Постановка проблеми. Сьогодні ми живемо в постіндустріальному, інформаційному суспільстві, існування якого неможливе без масштабних технічних проєктів, масового виробництва та швидкого обміну інформацією. Ці та інші процеси вимагають втручання в навколишнє природне середовище, застосування небезпечних технологій, вирішення зовнішньополітичних і внутрішньодержавних конфліктів. Такі дії можуть неминуче призвести до виникнення надзвичайних ситуацій.

Запорукою прийняття ефективних рішень щодо врятування людей, локалізації та подолання наслідків надзвичайної ситуації є вчасна та вірна класифікація такої ситуації, що допомагає надалі виробляти вірну стратегію реагування.

Тому актуальність нашого дослідження полягає в необхідності детального аналізу надзвичайної ситуації як об'єкта правового регулювання задля повного розуміння всіх правових наслідків настання тої чи іншої надзвичайної ситуації та вірного вирішення пов'язаних із цим правових питань.

Аналіз публікацій. На доктринальному рівні надзвичайні ситуації як об'єкт правового регулювання досліджували такі вчені, як В.С. Білобородько, В.О. Васійчук, О.О. Дядюшенко, П.І. Заїка, Д.Ю. Полковниченко, Р.В. Приходько, М.І. Стеблюк, Л.В. Хаткова, Т.А. Шараєвська.

Метою статті є надання загальної характеристики надзвичайної ситуації як об'єкта правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Проблеми визначення поняття та класифікації надзви-

чайних ситуації стали об'єктом дослідження багатьох вчених. Так, О.В. Васійчук визначає надзвичайну ситуацію як порушення нормальних умов життя людей на об'єкті або території, які викликані аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епіфітотією, епізоотією, великими пожежами, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських втрат і матеріальних збитків [8, с. 70].

Схоже визначення наводить Н.Р. Малишева в «Юридичній енциклопедії». Так, вона визначає, що надзвичайна ситуація – це порушення норм, умов життя і діяльності людей на території чи об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, застосуванням засобів ураження [6, с. 21].

Варто зазначити, що обидва вищенаведені визначення за змістом наближені до визначення надзвичайної ситуації в Законі України «Про цивільну оборону України» від 03.02.1993 р., що втратив чинність із ухваленням Кодексу цивільного захисту України [12].

У контексті дослідження надзвичайних ситуацій як об'єкта правового регулювання необхідно зупинитися на офіційному визначенні надзвичайної ситуації, наведеному в офіційних нормативно-правових джерелах. Таким офіційним нормативно-правовим актом зараз є Кодекс цивільного захисту України. У ньому зазначено: «Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричиненим катастрофою,

аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності» [5].

Розглянемо поняття надзвичайної ситуації шляхом аналізу елементів його визначення. Отже, Кодекс цивільного захисту України (далі – КЦЗ) визначає, що надзвичайна ситуація є обстановкою. Вітчизняна правова наука не містить визначення самого поняття обстановки, хоча й використовує це поняття в сукупності з іншими (радіаційна обстановка, обстановка вчинення злочину). Тому для встановлення змісту цього поняття звернемося до тлумачного словника, який визначає, що обстановка – це становище, обставини, умови існування когось-небудь або чого-небудь [7, с. 351].

Далі Кодекс цивільного захисту визначає, що така обстановка може існувати на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті. Для тлумачення поняття території можемо також звернутися до тлумачного словника сучасної української мови. У ньому територія визначається як частина земної кулі, що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу [1, с. 1451].

Щодо визначення поняття суб'єкта господарювання, що може перебувати на території, то Господарський кодекс України визначає, що ним є господарська організація, яка може бути утворена за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) з додержанням вимог законодавства [3].

Окремо варто зазначити, що для з'ясування змісту поняття водного об'єкта необхідно звернутися до Водного кодексу України, який встановлює, що водним об'єктом є природний або створений штучно елемент довкілля, у якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт) [2].

Далі КЦЗ передбачає, що надзвичайна ситуація характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення [5]. На перший погляд, порушення нормальних умов життя є відносним поняттям, проте законодавець надає йому чітку характеристику, що значно полегшує його застосування.

Відповідно до Постанови КМУ від 24 березня 2004 р. № 368 «Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їхніми рівнями» порушення нормальних умов життєдіяльності – це відсутність питного водопостачання, водовідведення, електро-, газо- і теплопостачання (в осінньо-зимовий період), та/або така зміна технічного стану житлового будинку (приміщення), внаслідок якої він став аварійним або непридатним до експлуатації, та/або зміна стану території (об'єкта), внаслідок якої проживання населення та провадження господарської діяльності на території (об'єкті) є неможливим [11].

Продовжуючи розгляд змісту поняття надзвичайної ситуації, зупинимося на можливих причинах виникнення таких ситуацій, наведених у визначенні. Отже, надзвичайна ситуація може бути спричинена катастрофою. Визначення катастрофи наведено у КЦЗ. Катастрофою є велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків [5].

Аналізуючи визначення поняття катастрофи, можемо побачити, що законодавець визначає катастрофу як велику за масштабами аварію. Сама по собі аварія також визнається однією з можливих причин виникнення надзвичайних ситуацій. Класифікатор надзвичайних ситуацій визначає аварію як небезпечну подію техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування та/чи загибель людей, створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, устаткування та транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю [4].

Дещо ширшим є визначення, наведене в КЦЗ. Аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення, призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди за-

бруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище [5].

Далі КЦЗ зазначає, що причиною настання надзвичайної ситуації може стати епізоотія або епіфітотія [5]. Визначення епізоотії міститься в Наказі Міністерства агропромислового комплексу України від 25.05.1999 № 214 «Про затвердження Положення про функціональну підсистему захисту сільськогосподарських тварин і рослин єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» [10].

Щодо КЦЗ, то він визначає, що епізоотія – це широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території. А епіфітотія – це широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території [5].

Серед можливих причин виникнення надзвичайної ситуації КЦЗ виділяє також пожежу. О.В. Васійчук визначає пожежу як неконтрольований процес горіння, що супроводжується знищенням матеріальних цінностей і створює небезпеку для життя людей [8, с. 71].

Натомість КЦЗ наводить дещо інше визначення, характеризуючи пожежу як неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот і навколишнього природного середовища [5]. Як ми можемо бачити, у КЦЗ дещо розширено можливе коло об'єктів завдання шкоди пожежею від людини до всього навколишнього природного середовища.

Наступною можливою причиною виникнення надзвичайної ситуації КЦЗ називає епідемію. Енциклопедичний словник медичних термінів визначає епідемію як категорію інтенсивності епідемічного процесу, що характеризується рівнем захворюваності певною інфекційною хворобою, що значно перевищує звично реєстрований на даній території за аналогічний період [9, с. 1387].

Однак КЦЗ натомість називає епідемію масовим поширенням інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу [5]. Як ми можемо бачити, визначення КЦЗ є досить лаконічним у порівнянні з аналогічним визначенням тлумачного словника, що можна пояснити вузькою спрямовані-

стю правового регулювання КЦЗ на відносини, пов'язані із захистом населення від надзвичайних ситуацій, тоді як медичний словник робить наголос на статистичному показнику та інтенсивності захворювання.

Ще однією причиною виникнення надзвичайних ситуацій КЦЗ називає стихійне лихо. М.І. Стеблюк зазначає, що стихійні лиха – це небезпечні природні явища, процеси атмосферного, гідрологічного, геологічного, біосферного або іншого походження таких масштабів, які призводять до катастрофічних ситуацій із раптовим порушенням систем життєдіяльності населення, руйнуванням і знищенням матеріальних цінностей, об'єктів народного господарства, що, у свою чергу, може спричинити аварії й катастрофи [13, с. 33].

КЦЗ встановлює, що стихійне лихо – це природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків. Як можна прослідкувати, визначення, наведене М.І. Стеблюком, має більш теоретичне спрямування і через те обтяжене додатковими поясненнями щодо процесів, які можуть лежати в основі стихійного лиха, а також стосовно можливих наслідків у вигляді аварій та катастроф.

На завершення перерахування можливих причин виникнення надзвичайних ситуацій КЦЗ зазначає як можливу причину «іншу небезпечну подію». Таке поняття є дуже відносним і залежить від багатьох чинників, тому законодавець для зручності тлумачення встановлює, що небезпечна подія – це подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків [5].

Продовжуючи розгляд визначення поняття надзвичайної ситуації, варто зазначити, що в цьому визначенні після наведення переліку обставин, що можуть стати причинами виникнення таких ситуацій, міститься перелік можливих наслідків, наявність або можливість настання яких дає підстави кваліфікувати ситуацію як надзвичайну. По-перше, серед можливих наслідків визначається виникнення загрози життю або здоров'ю населення. По-друге, до можливих наслідків, які дають підстави кваліфікувати ситуацію як надзвичайну, належать також велика кількість загиблих і постраждалих та/або завдання значних матеріальних збитків [5].

Варто зазначити, що «велика кількість» та «значні збитки» є досить відносними характеристиками і своїм існуванням можуть сприяти помилковому віднесенню ситуації до категорії надзвичайних, тому для більш чіткого розмежування надзвичайних ситуацій існує їх класифікація, передбачена чинним законодавством.

Наприкінці визначення надзвичайної ситуації зазначається, що одним із ймовірних наслідків такої ситуації є неможливість проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності. При цьому ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України розуміє під господарською діяльністю діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [3].

Висновки. Враховуючи вищенаведене, можемо зробити такі висновки. У межах дослідження надзвичайної ситуації як об'єкта правого регулювання було розглянуто офіційне, нормативно-правове визначення поняття надзвичайної ситуації в порівнянні з аналогічними визначеннями доктринальних положень науки адміністративного права та цивільного захисту. Далі було здійснено адміністративно-правову характеристику поняття надзвичайної ситуації шляхом поділу його на складові частини та детального аналізу кожної з них. У ході дослідження вдалося з'ясувати, що визначення поняття надзвичайної ситуації складається з двох основних частин: переліку можливих причин виникнення надзвичайної ситуації та переліку можливих наслідків надзвичайної ситуації.

Тому можемо дійти висновку, що для визнання певної ситуації надзвичайною необхідна наявність двох класифікуючих ознак (причин і наслідків).

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Водний кодекс України : Кодекс України від 6 червня 1995 р. № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
3. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16 червня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 : Наказ Держспоживстандарту України / – Головний правовий портал України ЛІГА:ЗАКОН. – 2010. – № 457. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
5. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-V // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.
6. Малишева Н.Р. Надзвичайна ситуація / Н.Р. Малишева / Юридична енциклопедія. – К. : Укр. Енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2002. – 720 с.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под. ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1987. – 750 с.
8. Основи цивільного захисту / [О.В. Васійчук, С.І. Гончарук, С.І. Качан, С.М. Мохняк]. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 417 с.
9. Покровский В.И. Энциклопедический словарь медицинских терминов / В.И. Покровский. – М. : Советская энциклопедия, 1984. – 1591 с.
10. Про затвердження Положення про функціональну підсистему захисту сільськогосподарських тварин і рослин єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру : Наказ Мінагропром України від 25 травня 1999 р. № 214 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 24. – С. 258.
11. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2004 р. № 368 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 12. – Том 1. – Ст. 189.
12. Про Цивільну оборону України : Закон України від 3 лютого 1993 р. № 2974-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 14. – Ст. 124.
13. Стеблюк М.І. Цивільна оборона та цивільний захист : [підручник] / М.І. Стеблюк. – К. : Знання, 2010. – 111 с.

Мяснянкина К. А. Чрезвычайные ситуации как объект правового регулирования: общая характеристика

В рамках статьи предоставлена общая характеристика чрезвычайных ситуаций как объекта правового регулирования. В качестве основных источников исследования выступили положения Кодекса гражданской защиты Украины. В ходе исследования был осуществлен подробный правовой анализ структурных элементов определения понятия чрезвычайной ситуации. Также было установлено, наличие каких составляющих является необходимым для признания ситуации чрезвычайной

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, объект, гражданская защита, правовое регулирование, право.

Myasnyankina K. A. Emergency situations as object of legal regulation: general characteristics

The article deals with general characteristics emergency situations as object of legal regulation. The main sources of research made by the provisions of the Code of Civil Protection of Ukraine. In the research it was done a detailed legal analysis structural elements of the definition of emergency situations. Subsequently it was done analysis of the main species of emergency situations. Where in used two major classification division of emergency situations: by grain and by level.

Key words: emergency, facility, civil protection, legal regulation, law.